

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد گرگان

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

گروه حقوق گرایش جزا و جرم شناسی

عنوان:

بررسی نظام جزایی ایران در عصر هخامنشیان

استاد راهنما:

دکتر علی طالع زاری

نگارش:

ماریا تاش شمس آبادی

پاییز ۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

صفحه	عنوان مطالب
۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۳.....	الف) بیان مسئله
۴.....	ب) اهمیت و ضرورت انجام تحقیق
۵.....	ج) اهداف تحقیق
۵.....	د) سوالات تحقیق
۶.....	ه) فرضیات تحقیق
۶.....	و) کاربرد تحقیق
۶.....	ز) روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۶.....	ح) ساختار تحقیق
۷.....	ط) منبع شناسی
۷.....	۱- منابع متعلق به اقوام و ملل تحت سلطه ی هخامنشیان
۹.....	۲- منابع ایرانی
۹.....	۲-۱ سنگ نبشته های هخامنشی
۱۰.....	۲-۲ کتیبه ی بیستون
۱۱.....	۲-۳ سایر کتیبه ها

- ۳- منابع یونانی..... ۱۲
- هرودت..... ۱۲
- فصل اول: در آمدی بر قلمرو جغرافیایی، پادشاه شناسی و بررسی جایگاه عدالت، قانون، منشأ آن، انواع جرائم و حقوق شاه در عصر
هخامنشیان..... ۱۴
- طرح بحث..... ۱۵
- مبحث اول: در آمدی بر جغرافیای هخامنشیان، پادشاه شناسی و جایگاه عدالت در آن عصر..... ۱۵
- گفتار اول: در آمدی بر قلمرو جغرافیای عصر هخامنشی..... ۱۵
- گفتار دوم: چشم اندازی از شاهنشاهی هخامنشی (پادشاه شناسی)..... ۱۷
- بند اول: پادشاهی کوروش (۵۰-۵۳۰ ق.م)..... ۱۸
- بند دوم: پادشاهی کمبوجیه (۵۳۰-۵۲۲ ق.م)..... ۲۰
- بند سوم: پادشاهی داریوش بزرگ (۵۲۲-۴۸۶ پ.م)..... ۲۲
- بند چهارم: پادشاهی خشایار شاه اول (۴۸۶-۴۶۵ ق.م)..... ۲۲
- بند پنجم: پادشاهی اردشیر اول (۴۶۵-۴۲۴ ق.م)..... ۲۳
- بند ششم: پادشاهی داریوش دوم (۴۲۳-۴۰۴ ق.م)..... ۲۴
- بند هفتم: پادشاهی اردشیر دوم (۴۰۴-۳۵۹ ق.م)..... ۲۴
- بند هشتم: پادشاهی اردشیر سوم (۳۵۹-۳۳۸ ق.م)..... ۲۵
- بند نهم: پادشاهی آرسس (۳۳۸-۳۳۶ ق.م)..... ۲۶
- بند دهم: پادشاهی داریوش سوم (۳۳۶-۳۳۰ ق.م)..... ۲۶

- گفتار سوم: جایگاه عدالت در عصر هخامنشی..... ۲۷
- مبحث دوم: جایگاه قانون و منشا آن در عصر هخامنشی..... ۳۰
- گفتار اول: قانون..... ۳۰
- گفتار دوم: منشاء قوانین..... ۳۲
- بند اول: فرامین شاه..... ۳۲
- الف: فرمان و احکام قضایی داریوش در سنگ نبشته ها..... ۳۴
۱. سنگ نبشته ی بیستون..... ۳۴
۲. گزیده ای از سنگ نبشته نقش رستم..... ۳۵
۳. سنگ نبشته بزرگ پشت سر نقش ایستاده ی داریوش در نقش رستم..... ۳۵
- بند دوم: عرف..... ۳۵
- بند سوم: مذهب..... ۳۸
- مبحث سوم: بررسی انواع جرایم و حقوق شاه در عصر هخامنشی..... ۴۰
- گفتار اول: انواع جرائم..... ۴۱
- بند اول: جرایم سیاسی..... ۴۱
- الف: دروغ..... ۴۲
- ب: خیانت..... ۴۸
- ج: شورش علیه سلطنت..... ۴۹
- د: جرم نافرمانی از دستور شاه..... ۴۹
- ه: جرم تخریب اموال دولتی..... ۵۰

- و: از خدمت گریزی..... ۵۰
- ز: دیگر جرایم سیاسی..... ۵۱
- بند دوم: جرایم مذهبی..... ۵۱
- الف: جرم اهانت به خدا..... ۵۲
- ب: جرم دریافت عوارض و مالیات از روحانیون و معابد..... ۵۲
- بند سوم: جرایم عمومی..... ۵۲
- الف: رشوه..... ۵۳
- ب: سرقت..... ۵۴
- ج: سقط جنین..... ۵۴
- د: جرم خوردن گوشت سگ..... ۵۵
- ه: جرم قربانی کردن انسان..... ۵۶
- و: جرم سوزاندن اموات..... ۵۶
- گفتار دوم: حقوق عالی شاه..... ۵۷
- بند اول: حق تعیین نوع مجازات و دادن این حق به دیگری..... ۵۷
- بند دوم: حق تغییر مجازاتها..... ۵۷
- بند سوم: حق عفو..... ۵۸
- فصل دوم: بررسی مجازات، ارکان تعیین آن، تشکیلات و مقامات قضایی، آیین و تشریفات دادرسی
کیفری و حقوق و جرائم علیه
زنان..... ۶۰

طرح بحث.....	۶۱
مبحث اول: مجازات.....	۶۱
گفتار اول: انواع مجازات ها.....	۶۱
بند اول: مجازات های اصلی.....	۶۱
الف: اعدام و انواع آن.....	۶۱
۱- دوکرجی.....	۶۳
۲- کوبیدن سنگ بر سر.....	۶۳
ب: حبس.....	۶۴
ج: تبعید.....	۶۴
د: زنجیر کردن.....	۶۴
ه: تازیانه.....	۶۵
و: جزای نقدی.....	۶۶
ز: مصادره اموال.....	۶۶
ح: شلاق.....	۶۶
ط: قطع عضو (مثله).....	۶۷
بند دوم: مجازات های تکمیلی.....	۶۸
گفتار دوم: شاخصه های تعیین مجازات.....	۶۸
بند اول: توجه به شخصیت متهم در تعیین مجازات.....	۶۸
بند دوم: مقایسه کارهای خوب و بد مجرم برای تعیین مجازات.....	۶۹

- گفتار سوم: اصول حاکم بر مجازات ۷۰
- بند اول: ثابت نبودن مجازاتها ۷۰
- بند دوم: شدت و خشونت مجازات ۷۰
- بند سوم: اصل عدم عقاب بلا بیان ۷۰
- بند چهارم: اصل شخصی بودن مجازات ۷۱
- مبحث دوم: تشکیلات و مقامات قضایی به همراه آیین و تشریفات دادرسی کیفری ۷۱
- گفتار اول: تشکیلات قضایی ۷۱
- گفتار دوم: مقامات قضایی ۷۲
- بند اول: شاه ۷۳
- بند دوم: قضات شاهی ۷۴
- بند سوم: ساتراپ ها ۷۵
- بند چهارم: دیوان عالی کشور ۷۸
- بند پنجم: دیوان دادرسی ۷۸
- بند ششم: محاکم ۷۹
- الف: محاکم محلی ۷۹
- ب: محاکم عرفی ۸۱
- بند هفتم: سازمان بازرسی ۸۱
- بند هشتم: گوش های شاه ۸۲
- بند نهم: شورای مشورتی شاهی ۸۲

- بند دهم: شرایط گزینش کارکنان قضایی..... ۸۴
- گفتار سوم: کیفیت و مبنای قضاوت..... ۸۵
- بند اول: قضاوت..... ۸۵
- مبحث سوم: آیین و تشریفات دادرسی کیفری..... ۸۶
- گفتار اول: شیوه رسیدگی..... ۸۷
- بند اول: ارجاع اختلافات به داوری..... ۸۷
- بند دوم: پیشنهاد صلح و سازش..... ۸۷
- گفتار دوم: اصول دادرسی در عصر هخامنشی..... ۸۷
- گفتار سوم: ادله اثبات دعاوی کیفری..... ۸۸
- بند اول: اوردالی..... ۸۹
- الف: ور سرد و گرم..... ۸۹
- ب: سوگند خوردن..... ۹۱
- بند دوم: اعاده حیثیت..... ۹۳
- گفتار چهارم: جایگاه وکیل در دادرسی کیفری و دفاع از متهم..... ۹۳
- مبحث چهارم: زن و جایگاه آن در عصر هخامنشی..... ۹۴
- گفتار اول: سیستم مادر شاهی..... ۹۶
- گفتار دوم: جرائم علیه زنان در عصر هخامنشی..... ۹۶
- بند اول: کشتن زن به دست همسر..... ۹۶
- بند دوم: تجاوز علیه زنان..... ۹۶

۹۷.....بند سوم: نزاع و جنگ با زنان.....

۹۸.....گفتار سوم: حقوق زنان در دوره هخامنشیان.....

.....نتیجه گیری و پیشنهادات.....

۱۰۰

۱۰۴.....پیوست ها.....

منابع و

۱۴۴.....مأخذ.....

چکیده‌ی

۱۵۴.....لاتینی.....

چکیده فارسی

قوانین هر کشور و احترامی را که مردم آن کشور به قوانین و مقررات خود می‌گذارند بستگی به سیرتاریخ، تاریخ تمدن، پیشرفت فرهنگ، سنن و آداب، کیش و آیین و نظرات پژوهندگان و خردمندان آن ملت دارد. کشور ایران در طول تاریخ به ویژه در گذشته واسطه‌ی تبادل و ارتباط تمدن‌های خاوری و باختری بوده و سهم بسزایی در ترکیب تمدن‌های عالی و گوناگون داشته‌است. هخامنشیان که به کمک نیروی نظامی، ذوق سلیم، سیاست و تدبیر عالی، نفوذ سیاسی خود را روز بروز گسترش داده و بخش بزرگی از جهان را زیر فرمان داشتند، انسان‌هایی آرام، فروتن و حق شناس بوده و بر این اساس در پی- ریزی دادگستری و انجام عدالت کوشش می‌نمودند. اجرای عدالت و چگونگی اجرای قانون و همچنین بروز فرمانروایان بزرگی چون کورش و داریوش برگ زرینی در تاریخ پر افتخار ایران می‌باشد، بطوریکه نقل دلاوری‌ها و عدالت گستری‌های آنان تا مدت‌ها موضوع اسناد و روایات تاریخی بوده‌است. پایان‌نامه حاضر کاوشی در خصوص بررسی نظام جزایی ایران در دوره‌ی هخامنشیان و همچنین نتیجه‌ی تلاشی است در جهت پاسخ به مسائل مختلفی که در خصوص نحوه رسیدگی به جرایم در آن دوران وجود دارد. این پایان‌نامه بر اساس روش توصیفی کتابخانه‌ای و در دو فصل نگاشته شده که فصل اول شامل: بررسی جایگاه عدالت، قانون، منشأ آن، انواع جرایم و حقوق شاه در عصر هخامنشی و در فصل دوم نیز به بررسی مجازات، ارکان تعیین کننده آن، مقامات و تشکیلات قضایی و نقش آنها، حقوق زنان و جرایم علیه آنها پرداخته شده‌است.

واژگان کلیدی: عصرهخامنشیان، عدالت، جرم، مجازات، آیین دادرسی، ادله اثبات کیفر، حقوق

زنان.

سرزمین کهن ایران از ابتدا پایگاه ظهور و بروز تمدن های شگرف و حکومت های قدرتمندی بوده است که نه تنها در دوره خود از موقعیت ممتازی نسبت به ملل و اقوام همسایه برخوردار بوده اند بلکه در اسناد و منابع تاریخی نیز همچون نگینی می درخشند و عدالت و دادورزی حکام ایرانی، فرهنگ و تمدن اصیل ساکنین ایران زمین و عظمت و جلال حکومت ها در دوره های مختلف تاریخ ایران همواره رخ می نماید.^۱

با پیروزی در خاور نزدیک، ایرانیان با فرهنگی آشنا شدند که داستان های شفاهی را به شکل نوشته درآوردند. این چندین بهبودی را منجر شد. اول، ایرانیان شروع به ثبت رکوردهای رخداد های تاریخی کردند که بهترین نمونه آن، استوانه کوروش، سنگ نوشته داریوش در بیستون و نسخه های آرامی آن که به استان های شاهنشاهی فرستاده شد. این کار برای این بود که خوانندگان متقاعد شوند، پارس ها برگزیدگان الهی هستند که وظیفه شان، آوردن برابری، فرمان و آسایش برای مردم جهان است.

هخامنشیان در تدوین نظام حاکم بر جرایم و مجازات ها تقریباً "به تاسی از قوانین قبلی بخصوص قانون حمورابی عمل نموده و در این حوزه نیز همچون حوزه سیاست و فرهنگ با اقوام مختلف و ملل مغلوب در جنگ با تساهل و تسامح رفتار نموده و آنها را در عمل به آداب و رسوم و حتی قوانین خود آزاد می گذاشتند. عدالت خواهی و دادورزی شاهان هخامنشی همواره مورد تأکید تاریخ نویسان بوده و زبانزد همه ملل و اقوام در اعصار مختلف بوده است.

ایران در مدت ۲۰۰ سال حکومت هخامنشی برشالوده سازمان برجسته داریوش بزرگ، نقش نگهداری و نگهداری تمدن جهان را به خوبی دارا بود و پرتو آرامش و امنیتی که در آسیا پدید آورد، صنعت و هنر را رونق و شکوه بخشید. این امنیت و آسایش و این عدالت اجتماعی تنها به علت وضع قوانین و مقررات سودمند و چگونگی اجرای آنها و روش نظارت مقامات مسئول بوده است.

^۱ طالع زاری، علی، نظام حاکم بر جرائم و مجازات ها در عصر هخامنشیان، مجله تحقیقات حقوقی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۵۹، سال ۹۱، ص ۲.

یکی از این ادوار، عصر هخامنشیان است که عرصه فرمانروایی حکام بزرگی همچون کوروش و داریوش شد که نام و نشان و آوازه‌ی آنها تمام ممالک و ممل را در نوردید. هخامنشیان همچون مادها از قوم پارس بودند که پس از مهاجرت به ایران در نواحی جنوب غربی و سواحل خلیج فارس ساکن شده بودند. اینان اگرچه از ابتدا تحت سلطه قوم ماد بوده اند ولیکن کوروش با متحد نمودن قبایل مختلف پارس علیه مادها، قیام کرد و در سال ۵۵۰ قبل از میلاد با غلبه بر مادها و تصرف اکباتان (پایتخت دولت ماد) امپراطوری بزرگ هخامنشی را ایجاد کرد.^۱

هخامنشیان سلطنت خود را عطیه‌ای از سوی اهورامزدا دانسته و پایه و مبنای حکومت خویش را الهی و آسمانی می دانسته اند و این امر سبب گردید تا جامعه ایران آن زمان که به شدت پایبند به مسائل دینی و الهی بوده اند به راحتی حاکمیت هخامنشیان را پذیرفته و از آن تمکین نمایند.

امروزه علاوه بر قوانین کیفری موجود بازنگری و پژوهش در مورد قوانین کیفری و جزایی ایران در ادوار گذشته خالی از لطف نیست و همواره یاد آور این نکته است که ایرانیان از دیر باز تا کنون به انسان و زندگی اجتماعی اهمیت می داده و برای حقوق مدنی و اجتماعی هر فرد ارزش والایی قائل بودند.

الف) بیان مسئله

ایران کشوری باستانی با پیشینه‌ای غنی است. ویژگیهایی در تمدن و فرهنگ ایران هست که بی تردید این سرزمین را نمونه منحصر به فردی در تمدن و تاریخ جهان می‌سازد. عنایت به دو ویژگی مهم حقوق در دوره باستان، یکی دقت در اجرای عدالت و دیگری جریان داشتن ریش سفیدی و داوری در کنار سیستم جزایی از بارزترین عناصر سمبل تمدن ایران است.

آنچه مسلم است در ایران باستان توجه فراوانی به اجرای عدالت بوده است. در نوشته های مورخین جهان، یادگارهای ملی، کتابها و کتیبه‌های موجود اشارات فراوانی به عدالت خواهی پادشاهان و الزام قضات به تبعیت از عدالت دیده می شود. تحقیق و پژوهش بیشتر و دقیق تر در اسناد و مدارک می تواند پرده از چشم انداز زیبای احترام به حقوق انسانها در دوره ایران باستان بردارد و به ما و همه جهانیان

^۱ جنیدی، فریدون، زندگی و مهاجرت آریاییان بر پایه‌ی گفتارهای ایرانی، تهران، انتشارات گیتی، چاپ دوم، ۱۳۷۶، ص ۱۶۶.

یادآوری کند که ایران و ایرانیان یکی از پیشگامان ارائه عدالت و تولید قوانین انسانی و اجتماعی بوده‌اند.

پس از گذار از دوران و با اینکه تلاشهای فراوانی در زمینه های مختلف کشف کلیات انسانی و اجتماعی آن دوران شده است اهمیت موضوع آنقدر زیاد است که تلاش بیشتر و همت والاتر می طلبد و هنوز هم جا دارد تا این دوره های مهم تاریخ ایران واکاوی شود و اسناد و مدارک بررسی مجدد گردد. تمام این تلاشها باعث نگرش بهتر و دقیق تر به مسائل حقوقی و اجتماعی دوران ایران باستان و دقیقاً در این پژوهش دوره هخامنشیان خواهد شد.

ب) ضرورت و اهمیت تحقیق

در هر تحقیق لازم است اهمیت و ضرورت آن را مورد بررسی قرار دهیم تا بخوبی موضوع را درک کرده و به غایت بحث برسیم، در بررسی های تاریخی، نقطه آغاز تحقیق متناسب و مربوط با موضوع تحقیق انتخاب می شود و به اقتضای موضوعات مختلف، نقطه شروع نیز متفاوت است بنا به گفته ویل دورانت تاریخ کتابی است که همیشه بایستی از وسط آن آغاز کرد ما نیز در این بررسی تاریخی ناچاریم به اقتضای موضوع نقطه تاریخی مناسبی را برگزینیم.

نظام حقوقی در ایران عمری طولانی دارد و در طول اعصار با توجه به احتیاجات، مناسبات و فرهنگ این مرز و بوم، متحول شده است. در روزگاران گذشته، ایران نظام حقوقی پیشرفته ای داشت و احترام به حقوق طرفین دعوی به صورت دقت در رسیدگی، حق انتخاب وکیل، امکان تجدید نظرخواهی و... همه ناشی از احترام به حقوق شهروندان بود که در آن دوران نهادینه شده بود و ارتباط مستقیم با ارزش های حاکم بر جامعه ایرانی داشت. قوم ایلامی از تمدن درخشانی برخوردار بوده اند که در طول قرن های متمادی به حیات خود ادامه داده اند.

با وجود این درباره ی زندگی اجتماعی این اقوام به خصوص در زمینه نظام قضایی و شیوه قضاوت و دادرسی اطلاعات بشر به قدری ناچیز است که تحقیق در این زمینه را عملاً غیر ممکن می سازد لذا این مقطع از تاریخ ایران قدیم از قلمرو بررسی ما خارج است... مهاجرت اقوام آریایی که در هزاره اول قبل از میلاد از جنوب روسیه به سمت فلات ایران صورت گرفت، نقطه عطفی در تاریخ این سرزمین محسوب می شود. پارسیان بی گمان از ابتدا دارای یک نظام بدوی حقوقی بوده اند. پس از فتح بابل به

رسم کوروش کبیر، هخامنشیان در زمینه حقوق عمومی نخستین اعلامیه حقوق بشر را منتشر کردند و در زمینه حقوق خصوصی هر قدمی را به احکام ملت مذهب خود محکوم کردند و در زمینه حقوق قردادها قانون شاهی مدون گردید.

از اینرو با توجه به پیشینه فرهنگ غنی ایران زمین و تمدن پیشرو ایرانیان مخصوصاً در زمان کوروش کبیر مبنی بر شناخت درست جامعه و اهمیت به حقوق افراد در اجتماع ضرورت مطالعه بیشتر و گسترده تر این دوره تاریخی خاص را احساس می‌کنم و امیدوارم بتوانم در این راه دین خود را هرچه بیشتر به تاریخ حقوق ایران ادا نمایم.

ج) اهداف تحقیق

۱- هدف کلی:

بررسی نظام جزایی ایران در دوره هخامنشیان.

۲- اهداف جزئی:

۱- بررسی جایگاه قضاوت، عدالت و قانون در دوره هخامنشیان.

۲- بررسی انواع جرائم و مجازات‌ها در دوره هخامنشیان.

۳- بررسی دیوان عالی قضایی و آیین دادرسی در دوره هخامنشیان.

۴- بررسی ادله اثبات کیفری در دوره هخامنشیان.

۵- بررسی حقوق زنان در دوره هخامنشیان.

د) سؤالات تحقیق:

۱- آیا در دوره هخامنشیان قانون و عدالت وجود داشته است؟

۲- آیا در دوره هخامنشیان اصول امروزی مثل اصل برائت، اصل تناسب جرم و مجازات و اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها رعایت می‌شده است؟

۳- آیا در دوره‌ی هخامنشیان دیوان عالی قاضی و آیین دادرسی وجود داشته است؟

۴- آیا در دوره‌ی هخامنشیان ادله اثبات کیفری وجود داشته است؟

ه) فرضیات تحقیق:

۱- در دوره‌ی هخامنشیان قانون و عدالت وجود داشته است.

۲- در دوره‌ی هخامنشیان اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها رعایت می‌شده است.

۳- در دوره‌ی هخامنشیان دیوان عالی قاضی و آیین دادرسی وجود داشته است.

۴- در دوره‌ی هخامنشیان ادله اثبات کیفری وجود داشته است.

و) کاربرد تحقیق:

از مهمترین کاربردهای این تحقیق با توجه به نکات فوق گشودن دریچه‌های مطالعاتی بیشتر در حقوق باستان و مطالعات میان رشته‌ای با سایر علوم انسانی است. شناسایی چگونگی قانون‌گذاری و اجرای احکام در ایران باستان و در عصر هخامنشیان بررسی ابعاد مختلف قانون‌مداری در دوره‌ی هخامنشیان می‌باشد.

ز) روش و ابزار گردآوری اطلاعات:

روش و ابزار گردآوری این تحقیق عبارت است از: روش کتابخانه‌ای و ابزار گردآوری اطلاعات آن بصورت فیش‌برداری، استفاده از کتب، مجلات و نوشتارها سایت‌های حقوقی، جمع‌آوری و بررسی آنها و همچنین کسب نظر اساتید دانشگاهی و نیز اشخاص دخیل در امور حقوقی و تاریخی می‌باشد.

ح) ساختار تحقیق:

این رساله از مقدمه، بررسی منابع تحقیق و در آمدی بر جغرافیای عصر هخامنشی و چشم اندازی از شاهنشاهی عصر هخامنشی و از دو فصل تشکیل شده است. در قسمت بررسی منابع تحقیق کوشیده شده است تا منابع اصلی و مهم در رابطه با تاریخ هخامنشیان معرفی و نقد شوند. و در قسمت درآمد ابتدا

در رابطه با قلمرو جغرافیایی هخامنشیان به صورت مختصر توضیحی آورده شده است و در قسمت بعد مروری کوتاه بر رخدادهای مهم و توضیح مختصری راجع به شاهان هخامنشی ارائه شده است.

این پایان نامه از دو فصل تشکیل شده است که در فصل اول به بررسی قانون و عدالت و جایگاه آن در عصر هخامنشی و همچنین بررسی جرائم در آن عصر پرداخته می شود و در فصل دوم به بررسی انواع مجازات ها و تشکیلات و مقامات قضایی و همچنین اصول دادرسی در عصر هخامنشی و ادله اثبات و شیوه ی رسیدگی و همچنین نقش و جایگاه حقوق زنان و جرائم علیه آنان می پردازیم.

بی هیچ گمان این پژوهش خالی از کمی و کاستی نیست، لیکن امید است که از کثرت و ناراستی به دور باشد بیش از هر چیز از سستی ها و ناراستی های احتمالا راه یافته در این نوشتار از محضر اساتید بزرگوار پوزش خواسته، باشد که این قبیل اشتباهات را به حساب کم مایگی و قلت بضاعت این حقیر نهند و در این اشتباهات به دیده ی عفو و اغماض بنگرند.

(ط) منبع شناسی

۱) منابع متعلق به اقوام و ملل تحت سلطه ی هخامنشیان

شناخت تاریخ ایران عصر هخامنشی و اقدامات و اصلاحاتی که در این عصر توسط پادشاهان بزرگی چون کوروش بزرگ و داریوش یکم صورت گرفته بدون مراجعه به منابع پایه و اصلی امکان پذیر نیست با وجود قلت منابع پایه در این دوره کوشش بر این است که تا حد ممکن و بطور اجمال هم که شده منابع این دوره معرفی گردد.

در یک دید کلی می توان این منابع را به صورت زیر تقسیم بندی نمود.

۱- نیشته های شاهان هخامنشی

۲- گزارش های کم و بیش نویسندگان یونانی و رومی

۳- لوح های بیشمار گلی با متن های کوتاه به ویژه لوح های دیوانی تخت جمشید که به زبان عیلامی نوشته شده است.

گروه اول به منزله ی اسناد دست اول و هم عصر از نظر تاریخی اهمیتی ویژه دارد ولی متأسفانه تعداد آنها کم است.

گروه دوم محتوی گزارش‌های متنوعی از نظر مسائل تاریخی و فرهنگی است ولی این گزارش‌ها همواره زیر نفوذ نوع روابط میان اقوام شرق و غرب در زمانهای گوناگون قرار دارد و نتیجتاً عاری از بی طرفی نیست.

گروه سوم لوح‌های پخته شده شکننده‌ای است با متن‌های کوتاه مربوط به محاسبات دیوانی تخت جمشید که می‌تواند اطلاعات زیادی درباره شیوه زندگی در امپراتوری هخامنشی در اختیار ما قرار دهد.^۱

لوحه‌های بدست آمده ی بابلی، آشوری و پاپیروس‌های مصری نیز جزء مدارک و اسنادی هستند که اهمیت آنها کمتر از کتیبه‌ها و الواح هخامنشی نیست.

به منابع فوق می‌توان منابع آرامی، عبرانی، فارسی، عربی و تحقیقات باستان‌شناسان و مشرق‌شناسان و همینطور آثار بجای مانده از عصر هخامنشیان شامل ابزار آلات، ظروف، مهرها و وزنه‌ها، سکه‌ها و... را نیز اضافه نمود.

با توجه به اینکه در ایران قبل از اسلام مورخی قابل توجه وجود نداشته است که اقدام به ثبت و ضبط وقایع این سرزمین بنماید و این کار را مورخین یونانی، رومی و دیگران انجام داده‌اند و سخنان آنها نیز نمی‌تواند عاری از بی طرفی باشد (چه بسا که یونانیان در آن دوره دشمن ایرانیان بودند) بهترین سند تاریخی که می‌تواند مشکل کمبود منابع را تا حدی حل کند کتیبه‌های شاهان هخامنشی بخصوص کتیبه‌های داریوش یکم هستند.

سنگ نبشته‌های ایران باستان همچون کتابی سنگی و اسنادی غیرقابل تردید تاریخ زنده ایران زمین هستند که بدون واسطه و بطور مستقیم از نویسندگان آن به ما رسیده است و پس از گذشت قرن‌ها مردم ایران زمین را از خط و زبان و تمدن نیاکان خویش آگاه می‌سازد.^۱

^۱ کخ، هاید ماری، از زبان داریوش، ترجمه: پرویز رجیبی، تهران، انتشارات کارنگ، چاپ سوم، ۱۳۷۷، ص ۱۸.

نا گفته پیداست که اگر مورخ بیطرفی وقایع حوادث تاریخی را باز گو کند و در نقل حوادث تاریخی امانت دار و راستگو باشد ارزش نوشته‌های او بسیار زیاد است اما متأسفانه چنین مورخانی بخصوص در مورد تاریخ ایران باستان کم پیدا می شوند و مورخین بی طرف هر قدر هم منصف باشند بدون اینکه اراده کنند عصبیات ملی و مذهبی آنها در نوشته‌هایشان تاثیر گذاشته و حقایق تاریخی تا حدود زیادی در پرده ابهام باقی مانده است.

اینجاست که در مورد تاریخ ایران باستان سنگ نبشته‌ها برتری خود را بر تاریخ نویسی نشان می دهند چرا که تاریخ نویسی ناشی از تمایلات افراد گوناگون نسبت به اوضاع موجود است که گاهی اغراق آمیز بوده و در طول زمان هر کس چیزی به آن می افزاید یا می کاهد اما کتیبه‌ها قابل تغییر نیستند و وقایع تاریخی و تا حدودی اوضاع اجتماعی ایران را نشان می دهند.

گروه دوم منابع مربوطه به منابع یونان و روم قدیم است.

از آنجا که ایران فاقد تاریخ مدونی مربوط به دو سلسله‌ی هخامنشی و اشکانی است. چون یونانی‌ها مدت دو‌یست سال یگانه رقیب ایران در صحنه سیاست دنیای آن روزگار بودند و بعد از آنها رومیان که امپراطوری آنها محدود به شاهنشاهی ایران بوده و مدت قریب یک هزار سال با ایران تماس نزدیک داشتند اسنادی مربوط به تاریخ ایران از خود باقی گذاشتند که فوق العاده ناقص است. اگر چه این دو قوم بیشتر در جنگ و جدال با ایران بوده اند تا در صلح و صفا پس می توان نتیجه گرفت که نوشته‌های آنها خالی از تعصب و عاری از جانبداری نیست.^۲

۲) منابع ایرانی

در ادامه مهم‌ترین منابع ایرانی در ارتباط با عصر هخامنشی را مورد نقد و بررسی قرار می دهیم.

۲-۱) سنگ نبشته‌های هخامنشی

^۱ تاجبخش، احمد، تاریخ مختصر تمدن و فرهنگ ایران قبل از اسلام، تهران، انتشارات دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۵، ص ۱۵۰.

^۲ احتشام، مرتضی، ایران در زمان هخامنشیان، تهران، انتشارات شرکت سهامی کتاب‌های جیبی، چاپ اول، ۱۳۵۵، ص ۸.

کتیبه‌ها و سنگ نبشته‌های فارسی باستان همگی به یکی از انواع خط میخی است که به فرمان شاهان هخامنشی برای نگارش این زبان اختراع شده بود. این کتیبه‌ها بدان سبب که همزمان با حوادث ذکر شده در آنها، نگاشته شده‌اند، یکی از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین منابع تاریخ هخامنشی به شمار می‌روند.

۲-۲) کتیبه‌ی بیستون

از جمله کتیبه‌های معروف هخامنشی عبارتند از: کتیبه بیستون (بغستان) یعنی ((جایگاه خدا)):

این کتیبه بر روی صخره‌ای عمودی در ارتفاع هشتاد متر در کرمانشاه واقع شده در کوه بیستون، روی صخره‌ای به ارتفاع ۶۷/۵ و به سه زبان فارسی باستان، اکدی و عیلامی نوشته شده است. و یادمان عظیم تاریخی داریوش یکم، پرآوازه‌ترین پادشاه هخامنشی قرار گرفته است. اینکه داریوش این مکان را برای بنای تاریخی خود انتخاب کرده تصادفی نبوده است. جاده‌ی بسیار کهن کاروان رویی از اینجا می‌گذشت که سرزمین بابل را به همدان و نواحی شرقی آن متصل می‌کرد. همچنین کوه بیستون (جایگاه خدایان) چنانکه از نام آن بر می‌آید، بی‌تردید از دیرباز و سپس در زمان هخامنشیان از اهمیت دینی و آئینی برخوردار بوده است.^۱

داریوش در این سنگ نوشته پس از برشمردن اصل و نسب خود، کشورهای تحت فرمان خود را نام می‌برد. سپس به ماجرای کمبوجیه و بردیا می‌پردازد، که کمبوجیه قبل از لشکرکشی به مصر برادرش بردیا را کشت. پس از آن به قیام گئومات مغ اشاره می‌کند که در غیاب کمبوجیه خود را شاه خواند. داریوش همچنین چگونگی سرنگونی گئومات مغ را بدست خود و همدستانش توصیف می‌کند. پس از کشتن گئومات قیام‌های متعددی در جاهای مختلف شاهنشاهی به وقوع پیوستند. داریوش سرانجام موفق شد این قیام‌ها را سرکوب کند.

مفصل‌ترین کتیبه‌ی فارسی باستان، کتیبه‌ی بیستون است. در دوره‌ای که منابع داخلی آگاهی چندانی در اختیار ما نمی‌گذارند، این کتیبه اطلاعات ارزنده‌ای را از اوضاع آن زمان به ما ارائه

^۱ ویسپوفر، یوزف، ایران باستان، ترجمه: مرتضی ثاقب فر، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ چهارم، ۱۳۸۰، صص ۲۰-۳۰.

می‌دهد. بدون تردید این سنگ نبشته جنبه تبلیغی دارد و در توصیف داریوش از خویشتن نگاشته شده است، که داریوش خود را در آن به نوعی از بین برنده‌ی بی‌نظمی‌ها و نابسامانی‌ها معرفی می‌نماید.

اعلامیه‌ای ((رسمی)) با زبان اول شخص مفرد به صورت روایتی اصیل در محلی مهم فراهم آورده، سپس آن را در نسخه‌های متعدد در سراسر شاهنشاهی توزیع کردند. این سنگ نبشته نه تنها به صورت روایت سه‌زبانه باقی‌مانده، بلکه به طرز ناقص نیز در قطعات یک‌زبانه در جاهای مختلف شاهنشاهی به دست ما رسیده است.^۱

۲-۳) سایر کتیبه‌ها

علاوه بر آن کتیبه‌های فارس، شوش و کتیبه‌های سوئز در مصر و کتیبه‌الوند در همدان مربوط به داریوش اول و خشایار شاه و کتیبه‌اردشیر اول در تخت جمشید و کتیبه‌های داریوش دوم در شوش، اردشیر دوم در شوش و همدان از مهمترین کتیبه‌ها و آثاری هستند که در مطالعه تاریخ هخامنشیان، پژوهشگر را یاری می‌دهند.^۲ با وجود اینکه نمی‌توان کار آمدی این کتیبه‌ها و الواح را در شناخت تاریخ هخامنشیان و موضوعات مربوط به آن را نادیده گرفت، اما باید گفت: این آثار بجز مواردی اندک، اطلاعات ناچیزی درباره‌ی موضوعاتی نظیر تبارنامه شاهان و بزرگان و لشکرکشی‌های مهم و اقدامات شاهان آن عصر در اختیار ما می‌گذارند و اشارات بسیار اندک و ناقص به رویدادهای تاریخی یا آیین‌ها و اعتقادات و زندگی روزانه مردم عادی دارند.^۳

^۱ گرشویچ، ایلیا، تاریخ ایران دوره‌ی هخامنشیان، ترجمه: مرتضی‌ثاق‌فر، تهران، انتشارات جامی، چاپ اول، ۱۳۸۵، صص ۲۱-۲۲.

^۲ جعفری دهقی، محمود، بازشناسی منابع و مأخذ تاریخ ایران باستان، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۲، صص ۸۲-۸۸.

^۳ ناردو، دان، امپراتوری ایران، ترجمه: مرتضی‌ثاق‌فر، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ اول، ۱۳۷۹، صص ۱۱-۱۲.

۳ منابع یونانی

در ادامه به نقد و بررسی مهم‌ترین منبع یونانی یعنی تاریخ هرودت و نقد، بررسی شخصیت این مورخ یونانی می‌پردازیم.

تاریخ هرودت (هرودتوس)

هرودت پسر لوکسس^۱ و درواو^۲ در هالیکارناسوس^۳ واقع در کاریا^۴ به سال ۴۸۴ پ.م به دنیا آمد. در طفولیت وی سلسله حاکم در کاریا خراجگزار شاهنشاهی هخامنشی بود. اغتشاشات سیاسی، هرودت جوان را ناچار ساخت که زادگاه خود را ترک گوید و سپس به مسافرت‌های طولانی بپردازد و در سال ۴۲۶ پ.م نیز رخت از جهان بربست.^۵

کتاب هرودت گزارشی است از زمان گذشته و حاضر یونان و مصر و آسیای کوچک. منظور عمده از نوشتن آن روشن کردن کشمکش‌ها و مبارزات عظیمی است که در زمان کرزوس (پادشاه لیدیّه ۵۴۶-۵۶۰ پ.م) تا زمان خشایار شاه و پایان جنگ یونان و شاهنشاهی هخامنشی ادامه یافته است. تاریخ هرودت به نه کتاب منقسم می‌شود که عنوان هریک نام یکی از نه الهه‌ی یونانی است.^۶

تاریخ هرودت از منابع مهم و اساسی اوایل دوره‌ی هخامنشی به شمار می‌آید و گزارش‌های مفصلی از زمان تاسیس سلسله هخامنشی تا پایان جنگ‌های هخامنشیان و یونانیان در زمان خشایار شاه بدست می‌دهد. در اهمیت گزارشات هرودت می‌توان گفت که با پایان یافتن

^۱ Luxes

^۲ Dryo

^۳ Halicarnassos

^۴ Caria: واقع در گوشه جنوب غربی آسیای کوچک.

^۵ سارتون، جرج، تاریخ علم، ترجمه: احمد آرام، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ سوم، جلد اول، ۱۳۵۷، صص ۳۲۲-۳۲۳.

^۶ بیات، عزیز الله، شناسایی منابع و مآخذ تاریخ ایران، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ دوم، جلد اول و دوم، ۱۳۸۳، صص ۲۵-۲۷.

روایت‌های وی، هیچ یک از نویسندگان یونانی جانشین واقعی او محسوب نمی‌شوند، اما به راحتی نمی‌توان به طور کامل روایت‌های او را پذیرفت. بویژه آن که اگر در نظر بگیریم بسیاری از داده‌های ارائه شده توسط او بر پایه‌ی منابع شفاهی بنا نهاده شده است.^۱ از متن تاریخ هرودت دریافت می‌شود که او به بعضی از منابع درباره‌ی هخامنشی دسترسی داشته است و در نوشتن تاریخ از آن بهره برده است.^۲

و اما در پایان شایان ذکر است که اهمیت گزارشات هرودت ما را از بررسی انتقادی روایت‌های او باز نمی‌دارد و طبعاً ضعف‌ها و افسانه پردازی‌های زیادی در گزارشات او وجود دارند که می‌بایست به کمک منابع دیگر و با بررسی اوضاع و شرایط زمان واقعه تا حد ممکن کنار گذاشته شوند.

^۱ زرین کوب، عبدالحسین، تاریخ در ترازو، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم، ۱۳۸۱، صص ۷۶-۷۸.

^۲ وثوقی، محمد باقر، بررسی منابع و ماخذ ایران پیش از اسلام، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۳، ص ۳۳. و

آدمیت، فریدون، تاریخ فکر از سومر تا یونان و روم، تهران، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، چاپ دوم، ۱۳۷۶، صص ۲۲۱-۲۱۹.